

MÉS ARTICLES DE JOAN SARDÀ SOBRE VERDAGUER

Antònia TAYADELLA

Aquest paper té com a objectiu fonamental la publicació dels articles dedicats per Joan Sardà a Verdaguer no apareguts fins ara en cap número d'aquest «Anuari», únic indret on s'han reproduït, de moment, articles de Sardà amb posterioritat a l'edició pòstuma dels tres volums de les *Obres Escullides/Obras Escogidas de Joan Sardà* (1914).

Sardà és un dels crítics que van saber-se adonar de seguida de la vàlua de *L'Atlàntida*, fins al punt de constituir, sens dubte, l'obra poètica que més elogis va suscitar per part del crític.

Ja a la ressenya dedicada al *Jochs Florals de 1877* («La Renaixensa», any VII, t. 2 [1877], 230-232) —on no s'entreté, però, a analitzar l'obra— Sardà considera *L'Atlàntida* com l'«obra mestra de poesia descriptiva que desde avuy contarà Catalunya com sa obra literaria mes capdal, y que está destinada á ser sa gloria si'l mon literari, fixanthe l'atenció, li fa justicia».

A *L'Atlàntida*, precisament, dedicaria Joan Sardà el gruix de la seva aportació crítica verdagueriana. Així, publicaria, inicialment a Madrid («La Mañana», 5 i 6-V-1877) i posteriorment a la premsa catalana («La Crónica de Cataluña», 9 i 12-V-1877¹; «Diario de Vich», 10 i 11-V-1877), la sèrie d'articles intitulada *El poema épico español*, reelaborats de manera definitiva en un altre conjunt d'articles publicat a la premsa de Madrid arran de l'aparició de l'edició bilingüe del poema de Verdaguer, amb traducció espanyola de Melcior de Palau, «*La Atlántida*». *Poema catalan por el pbro. D. Jacinto Verdaguer* («La Academia», 7 i 15-XI i 7 i 23-XII-1878), reeditats a l'«Anuari Verdaguer 1989», 200-211.

En aquest text, el més elogiós i aprofundit dedicat per Sardà a Verdaguer, després d'haver fet referència al poeta juvenil, anterior a *L'Atlàntida*, i d'haver donat compte del contingut temàtic del seu poema capital, Sardà passa a centrar-se en el que per a ell són els aspectes positius i negatius del poema.

D'entre els primers, destaca sobretot la descripció, d'exuberant riquesa, sorgida d'una imaginació potent i d'una gran capacitat d'observació de la naturalesa. D'altra banda, «en breves palabras pueden resumirse las cualidades negativas del poema catalan: en él falta el hombre; sobran las colisiones de los elementos físicos de la naturaleza, y escasean las de las fuerzas ó de los elementos morales».

El conjunt d'articles dedicats a *L'Atlàntida* s'hauria de completar amb l'intitulat *Mr. Albert Savine* («La Il·lustració Catalana», any V, núm. 105 [29-II-1884], 51-54), que edito parcialment a continuació. Sardà aprofita ara l'avinentesa de l'aparició de la traducció francesa en prosa de *L'Atlàntida* de Verdaguer per tornar a parlar del poema, set anys després de la seva aparició. En aquesta ocasió se centra, sobretot, en qüestions de llenguatge i estil, bo i posant-les en relació tant amb alguns aspectes de la recepció del poema com amb la traducció de Savine, i això en el marc d'un article de caràcter més general, dedicat a la figura del traductor i catalanòfil francès, rigorosament contemporani del que va dedicar-li Josep Yxart² i escrit amb ànim de constituir una mostra d'agraïment per la seva tasca.

Canigó constitueix la segona obra de Verdaguer en l'interès de Sardà. Hi va dedicar un article, *Canigó*, aparegut inicialment a les pàgines de «La Renaixença» (1-I-1886, edició del matí) i a «Art y Literatura» (any III, núm. 2, febrer 1886, 97-100) i editat recentment a l'«Anuari Verdaguer 1990», 214-216.

Es tracta també, per a Sardà, d'una obra que «enalteix la nostra literatura, honra al poeta, y es un aconteixement literari», però la seva valoració de *Canigó*, com s'escau en general a tota la crítica contemporània del poema, el situa per sota de *L'Atlàntida*. Sardà en pondera sobretot la llengua i la mètrica, però en critica la composició: a parer seu, Verdaguer ha donat massa importància a un element en realitat accessori —el medi escènic—, en detriment del que hauria hagut de resultar fonamental —la llegenda— i, d'altra banda, ha conferit massa importància a les coses i massa poca a les persones.

A part de *L'Atlàntida* i el *Canigó*, únicament *Pàtria* i *Natzaret* van suscitar el comentari —que no l'elogi— de Joan Sardà, un comentari adreçat, en tots dos casos, a un públic espanyol. En efecte, dedica un mínim d'atenció al primer d'aquests llibres dins de l'article panoràmic *La literatura catalana en 1888*, publicat a la revista madrilenya «La España Moderna» (any I, gener 1889, 139-140); al segon, a *La literatura catalana en 1889* («La España Moderna», any II, març 1890, 74-76).

El primer d'aquests textos —que el lector trobarà editats a continuació— no parla, tanmateix, de *Pàtria* en tant que llibre de poemes. Sembla, talment, que la temàtica d'aquesta obra verdagueriana decanti el crític a tractar —i, a més, d'esquitllentes— la qüestió de la incompatibilitat o no entre la pàtria catalana i la pàtria espanyola, un tema més que fressat a finals de la dècada dels vuitanta. Dissortadament, tal com Sardà mateix va reconèixer amb posterioritat, aquest comentari no supera la condició d'«insignificante nota».

En canvi, la ressenya dedicada a *Natzaret* ofereix sobretot l'interès d'evidenciar l'opinió que mereix a Sardà la poesia mística verdagueriana.

Sardà creu —com també ho creia Yxart— que en Verdaguer hi ha dos poetes diferents, o dos aspectes poètics que resulten ser la cara i la creu d'una mateixa medalla: d'una banda, el grandios cantor èpic de catàstrofes com l'enfonsament de l'Atlàntida; de l'altra, el poeta místic atret per la bellesa

d'allò més delicat. El crític, que es confessa inapte per assaborir la poesia mística de Verdaguer, acaba fins i tot lamentant la seva condició de sacerdot perquè, a parer seu, allunya el poeta de les passions humanes.

En definitiva, Sardà no va pas dur a terme un seguiment exhaustiu de la producció verdagueriana ni va entendre'n, probablement, la totalitat dels seus registres, ja sigui per raons ideològiques o estètiques. Tanmateix, no es pot pas negar que es va rendir —tot i assenyalar-hi alguns defectes— davant els mèrits de *Canigó* i, sobretot, de *L'Atlàntida*, obra de la qual va esdevenir un rigorós propagandista, tant a Catalunya com, sobretot, a Madrid.

Mr. Albert Savine

Joan SARDÀ

(«La Il·lustració Catalana», V, núm. 105, 29 de febrer de 1884)

(...) Pot ser Mr. Savine no ho sap. Hi ha qui no té la *Atlàntida* per tant obra mestra com ell, ni creu que meresca, si no'ls honors de la traducció, los alts honors, per lo menys, que li ha dispensat la crítica. Las cinch edicions publicadas del poema de Mossen Verdaguer, una d'ellas á Buenos-Aires, las tres traduccions castellanas, la francesa en prosa de Mr. Savine y la preparada, en vers, de Mr. Petratx [sic], las traduccions provensala, inglesa é italiana que están fent respectivament Mr. Guitton Talamel, lo princep Bonaparte Wyse y'ls Srs. Sabbatini y Sugneri; las críticas, ja no en articles, sino en llibres com lo de Monsenyor Tolrá de Bordas, las cartas de Lleó XIII y las visitas del vell Emperador del Brasil les hi semblan á alguns exagerada ovació filla de circunstancias especials del autor, y fins de la sort y de la moda. En aquesta dualitat d'opinions ¿quí té hahó [sic]? Mr. Savine y'ls qui hem ajudat, trompetejantla al públich, á que la *Atlàntida* s'aixequés, ó'ls qui més ó menos *sotto voce* la retallan y critican y li regatejan l'alt valor reconegut per estranys y propis?

Y no obstant, basta resseguir la traducció que n'ha fet Mr. Savine pera ferse càrrech de la justícia de aquella extraordinaria ovació. *La Atlàntida* no interessará may als qui busquin abans que tot y sobre tot en la poesia la ànima y'ls sentiments humans, lo drama del cor. Ni Alcides, ni'ls Atlants, ni Hesperis son sers de la nostra rassa. No'ns son ni simpàtics ni antipàtics, per més que'ls plants d'Hesperis estigan escrits ab accents tan eternits y arrancats de las entranyas que en certs moments la aixequin, ó la abaixin, com se vulga, al nivell dels nostres sentiments. Però com de poesia n'hi ha de moltas menas y la una no exclou la altra, la *Atlàntida* quedarà sempre com un prodigi de poesia descriptiva, com una maravel·la de força y de vigor en la pintura dels grans espectacles de la naturalesa, com una de las borratxeras d'imaginació més atrevidas de la poesia contemporánea.

Aquestas grans qualitats no sols sobrevihuen á la traducció de Mr. Savine, sinó que, es més, potser pera molts lectors se posarán més de relleu. Será, si's vol, una ingeniositat lo que anem á dir, però no per aixó als nostres ulls

deixa de ser certa. Y es que potser los estrangers poden apreciar millor que'ls catalans algunes de las bellesas del poema. No apreciarán certs primors de versificació, certas audacias de forma, però, tot en tot, no sufrirán, com alguns lectors catalans, los inconvenients d'un defecte d'educació literaria que sobre nosaltres pesa.

Educats en la amplitut y rotunditat de la llengua castellana, acostumats á una poesia com la d'aquesta llengua, sempre majestuosa, sempre oratoria y que diu las cosas més trivials ab una afectació y un énfasis que la índole del idioma fa inevitables, no sabem avenirnos á una poesia com la de *La Atlántida* que descriu las cosas més estupendas en llenguatge rústich y pagés, y en estil tant concís, tant concentrat, que enclou las caracterisacions més complexes en simples adjectius, emotlla las frases en paraulas y condensa grans quadros en breus estrofas. La grandiositat del espectacle nos sembla que exigeix énfasis en las formas, tropeteig en la frase; y com ni aquell ni aquest hi son, notem certa discordancia entre lo que's diu y'l com se diu.

Donchs bé: al traduhir, aquesta discordancia desapareix. Primerament, certs mots que per ells sols fan imatge no tenen equivalent en la traducció, y si bé's pert aquella bellesa, la totalitat del concepte poétich, en cambi, surt més neta, menys recarregada, guanyant per un costat lo que deixa en lo camí per l'altre. Segonament, en una traducció la rusticitat pagesa del llenguatge s'afina y urbanisa, l'estil s'infla y arrodoneix, y'l poema s'engalana ab aquest llenguatge pompós que aquí y fora d'aquí li han imposat la convenció literaria y la educació académica de tots los grans autors de poemas. Y aixó fins en una traducció francesa y á pesar de la major simplicitat del francés, perque'l traductor francés traduheix, com qui diu, per paraulas de ciutat las paraulas de montanya, per paraulas de llibre las paraulas de pagés, equilibrant la forma ab lo fons y fent literari lo que ja ho es de literari, però ho es d'una literatura nova, individual, característica d'un autor.

Un altre inconvenient té pera'ls lectors catalans la *Atlántida*, y es lo llenguatge. Recordo que'm fou impossible convence al malaguanyat Revilla de que en la *Atlántida* hi havia molts menos arcaïsmes de lo que ell se creya. Molts dels catalans que llegeixen la *Atlántida* pensan com en Revilla, perque avesats al llenguatge corromput y malmés de ciutat, tenen per arcaich tot mot que no entre dins del escás vocabulari aquí corrent. D'aquí que en la *Atlántida* s'hi trobin estranys, desorientats, y sentin la mort hont respira la poderosa vida d'un idioma que s'assembla al seu, però que no es lo seu. Per aixó certes bellesas s'escapan. Agrafo al atzar un vers:

Y revinclades ones s'arrestellan —demunt les naus.

¡Quina forsa té! *Revinclades* pinta admirablement lo moviment de las onadas que s'encorvan y retorcen pera caragolarse sobre ellas mateixas al estimbarse; *s'arrestellan*, la continuïtat ab que se succeheixen rápidament las unas derrera de las altrás. Aixís dihem: una *restellera* de cosas, per un enfilall de cosas. Y no obstant, quántns n'hi ha que han llegit lo poema sense parar atenció en lo vers, potser sense enténdrel? Per qué? Perque á Barcelona no solem usar lo *revincladas* ni l'*arrestellar*.

Donchs bé: pera l'extranjer que llegesca una traducció del poema, pera'l francés que llegesca la de Mr. Savine, semblant inconvenient desapareix, perque'l llenguatge empleat en la traducció es lo que ell parla usualment ó está avesat á llegir, y enten y aprecia lo que hi ha aqui qui ni aprecia ni enten. No hi ha paraulas novas y difícils: totas son conegudas y la obra'n val més.

Per aixó en Savine es dels qui pensan, y fa bé, que la *Atlántida* es una obra superior: per aixó ha cregut que mereixia ser traduhida, y n'ha emprés y dut á terme la traducció, ab fe, ab entussiasme, ab íntima apreciació de totas las bellas del original, las quals ressurten y destacan tot lo que poden destacar y ressurtir en una traducció las bellas d'una obra genial y de condicions tant singulars com las que hem tractat d'explicar y fer veure en las ratllas precedents. Es á dir, que'ns ha dat una llió de catalanisme y fins de catalá, demostrant que'n sabia més que alguns dels que diuhen que no entenen gayre *La Atlántida* (...).

[sobre *Pàtria*] La literatura catalana en 1888 (fragment)

Joan SARDÀ

(«La España Moderna», I, gener de 1889)

(...) Dejemos el tirso de cascabeles del bufón para pulsar otra vez las cuerdas de la alta poesía lírica. Plaza al maestro, ó á uno de los maestros: á Jacinto Verdguer. Hablamos de conocidos, porque no puedo hacer á los lectores de esta Revista, aun á los más ajenos á nuestra literatura regional, el disfavor de creer que desconozcan el nombre del gran poeta de *La Atlántida* y del *Canigó*. Su inspiración, ó su musa, como dicen los retóricos chirles, es incansable. Verdad es que nuestro poeta sería un ingrato si no correspondiese, menudeándolas, al favor del público que recibe sus obras con palmas. No quisiera meterme en honduras editoriales; mas tengo para mí que son contados, aun fuera de Cataluña, en el resto de España, los poetas cuyas obras sean tan leídas como las del cura Verdguer.

Titula su último libro *Patria*, y en él ha coleccionado abundante partida de poesías, publicadas ya en gran parte, y algunas de las cuales premió con notoria justicia el Consistorio de los Juegos florales. Todas ellas, ó su gran mayoría, están inspiradas en el sentimiento que simboliza el título de su libro, en el de la patria, la patria Cataluña, la de los grandes reyes, la del conquistador Jaime I, la de la tradición de los poetas del Renacimiento catalanista, una patria poderosa, nutrida por el jugo de la fe rica, cimentando en el trabajo su porvenir, caminando adelante, pero volviendo la vista atrás de vez en cuando para no olvidar en el seno de la grandeza los senderos que á ella la llevaron.

¿Es incompatible esta *patria* con la otra *patria* mayor de que aquélla es

miembro? ¿Atenta á los fueros legítimos de la última el amor á la primera? No. Miope ó mal intencionado es quien lo contrario sostenga en serio. De esos cargos ya ni siquiera nos defendemos. Como el brazo no se defendería si le acusasen de no andar pegado al cuerpo más que por el hombro. Como el brazo no se defendería si le acusasen de que pretende que la manga que le vista se amolde á sus contornos y no esté cortada por el patrón del zapato ó de los pantalones. Brazo es y quiere ser Cataluña de España: su brazo derecho, si puede.

Mas basta de filosofías hablando de obras poéticas, que poéticas son de veras y de subido valer las que, como las del tomo *Patria*, traen la firma del más famoso de nuestros vates (...).

[sobre *Natzaref*] *La literatura catalana en 1889 (fragment)*

Joan SARDÀ

(«La España Moderna», II, març de 1890)

(...) De Jacinto Verdaguer hablé ya el año pasado, pero poco, con ocasión de su libro *Patria*. Este año, con su *Dietari d'un pelegrí á Terra Santa* y su tomito de poesías místicas *Nazareth*, da tema para ampliar la insignificante nota que acerca de él escribí entonces.

Hay en Verdaguer dos poetas distintos, ó dos aspectos poéticos, como el anverso y el reverso de una medalla; comparación tanto más exacta, cuanto que, en realidad, el metal de acuñación es el mismo y de la misma pureza. No hay entre los poetas catalanes, no ya quien aventaje, sino quien iguale á Verdaguer en la tersura del idioma, en la corrección de la frase, en la perfección del ritmo y de la rima. Es más: ese catalán rudo y áspero, según la fama, en buena parte justa, merced al predominio de las voces agudas, se vuelve en las manos de Verdaguer, cuando él quiere, tan dúctil y maleable, que no hay italiano que compita con él. Es en este concepto exquisito y maravilloso.

El doble aspecto está en que el mismo poeta que canta el hundimiento de *La Atlántida* con sus ultraépicas catástrofes, en las cuales la grandiosidad de perspectivas alcanza los límites máximos á que la fantasía puede llegar, se encoge luego y achica y contrae en sus poesías místicas de tal manera que parece como que sólo sea capaz de sentir la hermosura de lo pequeño, la gracia de lo delicado, el destello de lo minucioso.

En su inspiración religiosa acontece lo mismo. Sueña un día con el Jehovah bíblico que en el misterioso seno de la negra tempestad fulmina los haces de sus centellas para abrasar el universo con los fuegos de su divina venganza, y se enamora otro día del Dios-niño y de su cohorte de angelitos, lindos como amorcillos paganos, que retozan por los encantados vergeles de la leyenda áurea, lanzando flechas de amor á los corazones de santas y vírgenes, y derritiendo las almas místicas con la lascivia enervadora de la contemplación sobrenatural.

Si he de ser sincero —¿y por qué no?— aun cuando se haya celebrado y celebre mucho las florecillas místicas del poeta Verdaguer, confieso que no me siento en condiciones espirituales á propósito para gustar de la miel que destilan. Siento su belleza literaria, creo en su sinceridad; pero no me hieren ni me interesan. Sin serlo probablemente, me suenan á artificiosas, á ejercicio retórico, á inspiración buscada y trabajada. Será una impiedad, si se quiere, pero no puedo en manera alguna identificarme con los gustos y aspiraciones de monja iluminada que se requiere para sentir la hermosura interna de aquella especie de mitología cristiana. La singular mescolanza de los tecnicismos del amor profano y del amor teológico, que en las personificaciones místicas de Verdaguer, como en las de sus antecesores en el género, constituye el fondo y la vestidura de sus idilios, me deja frío, sin emoción alguna, más que la ligera emoción estética que producen las filigranas de la composición literaria.

Tal vez estas observaciones sean más aplicables á otros libros anteriores que á *Nazareth*, que es el último, pero aun á éste alcanzan.

Vuelvo á mi tema de cuando pienso en Verdaguer. Para la salvación de su alma valiera menos, sin duda, pero para su gloria literaria hubiera sido preferible que en lugar de la sotana que pone su pecho al abrigo de las grandes pasiones terrenales, vistiese el hábito seglar del que duda y lucha y ama, y lanza su espíritu á las agitadas corrientes de la vida de la pasión. ¡Qué gran poeta fuera entonces! (...).

Notes

1. La referència bibliogràfica apareguda en una de les notes a *L'«Essai sur l'Atlantide» de Josep Tolrà de Bordas, i altres crítiques coetànies* (Edició a cura de Pere Farrés i Ramon Pinyol i Torrens, «Anuari Verdaguer 1989», 56) resulta, doncs, parcial, tant pel que fa al títol de la publicació com a les dates d'aparició de l'article.

2. *Albert Savine*. — *L'Atlantide*, «L'Avens», any III, núm. 25, 29-II-1884, 173-178.